

דע מתן שכרן של צדיקים

חזקי אברהמי

- א. פתיחה
- ב. מבנה הסיפור
- ג. מיהו הגיבור בסיפור?
- ד. משמעות התהליך שעברה האישה
- ה. המסר העולה מדברי ר' נתן ומהסיפור
- ו. סיכום

א. פתיחה

מה יקר חסדך - להים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון: ירוין מדשן ביתך ונחל עדניך
תשקם:

(תהילים לו, ח-ט)

מצוות הציצית מלווה את חיינו. רבים דיברו בשבחה ועסקו בפרטיה ובדקדוקיה. ממקורות שונים, ואף מתוך ההלכות העוסקות בה, ניכרת התייחסות לטעמיה של המצווה. במאמר זה, אין עיסוקנו בטעמיה של מצוות הציצית – אלא בשכרה.

שכר המצווה מבטא את מהותה הרוחנית הפנימית. במאמר הזה נידרש לשאלה: מה שכרה של מצוות ציצית? נעשה זאת מתוך עיון באגדה המובאת בסיום הדפים בנושא מצוות הציצית שבמסכת מנחות העוסקת בכך. תוך ההתבוננות באגדה נבין מעט יותר את משמעות שכר המצוות בעולם הזה באופן כללי.

ב. מבנה הסיפור

נפתח בסקירת מבנה הסיפור (מנחות מד, א¹).

פתיחה

אמר ר' נתן אין לך כל מצוה קלה שכתובה בתורה שאין מתן שכרה בעה"ז ולעה"ב איני יודע כמה. צא ולמד ממצות ציצית. מעשה באדם אחד שהיה זהיר במצות ציצית.

הסיפור כולל שתי פתיחות. פתיחה אחת היא למעשה הקדמה, הצגת דברי רבי נתן לגבי שכרן של המצוות ומעין תקדים למסר שיעלה מן הסיפור. הפתיחה השנייה היא רקע מקדים לאחת הדמויות בסיפור – אדם שהיה זהיר במצוות ציצית².

1. יש להעיר שבספרי (במדבר טו, עה) מופיעה גירסה שונה מעט של הסיפור.

יש להעיר שר' נתן מציע ללמוד את המסר שהוא מעביר ממצוות הציצית, אך כמו שנראה בהמשך האגדה – שכר מצוות הציצית איננו מפורש בה. נתייחס לכך בעז"ה בהמשך.

סיבוך

שמע שיש אשה בכרכי הים שנוטלת ד' מאות זהובים בשכרה. שיגר לה ארבע מאות זהובים וקבע לה זמן. כשהגיע זמנו בא וישב על הפתח נכנסה שפחתה ואמרה לה אותו אדם ששיגר לך ד' מאות זהובים בא וישב על הפתח. אמרה היא יכנס. נכנס. הציעה לו ד' מטות שש של כסף ואחת של זהב ובין כל אחת ואחת סולם של כסף, ועליונה של זהב. עלתה וישבה על גבי עליונה כשהיא ערומה ואף הוא עלה לישב ערום כנגדה.

בהמשך הסיפור מוצגת הבעיה: אותו אדם שולח כסף רב כדי לעבור עבירה חמורה – זנות. הזונה (להלן: האישה) נמצאת בכרכי הים, והוא מגיע עד אליה. היא מבצעת את כל ההכנות לצורך החטא. נראה שזו נקודה שכבר קשה מאוד לצאת ממנה ללא עבירה.

נקודת מפנה

באו ד' ציציותיו וטפחו לו על פניו. נשמט וישב לו ע"ג קרקע ואף היא נשמטה וישבה ע"ג קרקע. אמרה לו גפה של רומי שאיני מניחתך עד שתאמר לי מה מום ראית בי.

ברגע האחרון, נשמט האיש מהמיטות וישב על הרצפה. זוהי נקודה דרמטית בסיפור, משום שזהו מעשה כמעט פלאי – כיצד אדם מתעשת בשנייה האחרונה לפני חטא כל כך מפתה, כאשר הוא כבר שילם לשם כך את כל הכסף הדרוש? ההפתעה ממעשה זה מתבטאת באופן ישיר גם ע"י האישה – היא מניחה שהוא מצא בה איזשהו פגם, ומנסה לברר מהו.

על אף שמעשה זה מפליא בעוצמתו, הוא איננו מוצג בסיפור כנקודת השיא – הוא לא המעשה המוערך ביותר בסיפור. אילו היה זה השיא, לא היה הסיפור מתמקד בתהליך שעוברת האישה, כפי שנראה להלן³. נרחיב ונבסס נקודה זו בהמשך אי"ה.

2. הפתיחה השנייה אופיינית למעשי חכמים. היא לא מציגה כמעט שום מידע על הדמות שהיא מתארת. לא מתוארים בה מקום וזמן, חייו של האיש או פרטיו האישיים. אך ורק מה שרלוונטי להמשך המעשה נכתב בה.

3. אם נשווה את הסיפור הזה לסיפור דומה של נישואים לאחר גיור – נקודה זו תתחדד יותר. הגמרא בעבודה זרה (כ, א) מתארת את נישואיו של ר' עקיבא עם אשתו של טורנוסרופוס: "ואף רבי עקיבא ראה אשת טורנוסרופוס הרשע, רק שחק ובכה, רק - שהיתה באה מטיפה סרוחה, שחק - דעתידה דמגיירא ונסיב לה, בכה - דהאי שופרא בלי עפרא". גיורה של האישה בסיפור הזה לא מתואר. פעולותיו של ר' עקיבא ומשמעותיותהן הן העיקר בו. בניגוד לכך, בסיפור שלנו, תהליך גיורה של האישה מתואר באריכות.

נקודת השיא

אמר לה העבודה שלא ראיתי אשה יפה כמותך, אלא מצוה אחת ציונו ה' - להינו וציצית שמה וכתוב בה "אני ה' - להיכם" שתי פעמים: אני הוא שעתיד ליפרע ואני הוא שעתיד לשלם שכר. עכשיו נדמו עלי כד' עדים. אמרה לו איני מניחתך עד שתאמר לי מה שמך ומה שם עירך ומה שם רבך ומה שם מדרשך שאתה למד בו תורה. כתב ונתן בידה.

האיש משיב לשאלתה של האישה – מצוות הציצית טומנת בתוכה את האמונה בשכר ובעונש, והיא זו שגרמה לו להימנע ממעשה העבירה. האישה מתרשמת כל כך מתשובתו, והיא מקבלת ממנו את שמו, שם עירו, שם רבו, ובית המדרש שבו הוא לומד.

התרה

עמדה וחילקה כל נכסיה שליש למלכות ושלש לעניים ושלש נטלה בידה חוץ מאותן מצעות ובאת לבית מדרשו של ר' חייא אמרה לו רבי צוה עלי ויעשוני גירות אמר לה בתי שמא עיניך נתת באחד מן התלמידים הוציאה כתב מידה ונתנה לו אמר לה לכי זכי במקחך.

האישה נפטרת מרוב רכושה, מגיעה לבית מדרשו של ר' חייא ומבקשת להתגייר. ר' חייא חושד בה שהגויור הוא למטרת נישואים עם אחד התלמידים והיא מוציאה לו את פרטי התלמיד שקיבלה. מעשה זה רומז לפתרון העתיד להתרחש בסיום הסיפור.

סיום

אותן מצעות שהציעה לו באיסור הציעה לו בהיתר. זה מתן שכרו בעה"ז, ולעה"ב איני יודע כמה.

בסיום המעשה האישה והאיש מתחתנים, והמעשה שהיה אמור להיות באיסור נעשה כעת בהיתר. המספר (כנראה ר' נתן) מסביר שזהו השכר בעולם הזה, ובעולם הבא אינו יודע כמה. נראה שזוהי השורה התחתונה, המסר הנלמד מן הסיפור (המשלים את דברי ר' נתן בהתחלה).

נקודות דמיון ותקבולות בסיפור

לאחר ניתוח המבנה, נצביע על מספר נקודות דמיון בין חלקי הסיפור השונים. הנקודות הללו מבטאות היפוך בין חלקי הסיפור.

ישנה הקבלה ברורה בין מעשה האיסור המתוכנן, שנגדע באמצעו, למעשה ההיתר. המשפט הבולט ביותר המעיד על כך הוא המשפט החותם את הסיפור: "אותן מצעות שהציעה לו באיסור הציעה לו בהיתר". אל אותה סיטואציה למולה עמד התלמיד בנסיון – הוא מגיע בהיתר. בהמשך נראה שמהקבלה זו אפשר ללמוד רבות על התהליך המשמעותי המתרחש בסיפור.

ניתן להצביע על כמה מילים דומות המבטאות הקבלה זו:

- אותו תלמיד שמע על אישה "הנוטלת ארבע מאות זוז בשכרה", ולבסוף היא "נטלה שלישי ממונה בידה". בתחילה היא נטלה את הכסף מהתלמיד כשכר, ואילו בסוף היא מביאה חלק מממונה איתה, אל אותו תלמיד.
- הביטוי "איני מניחתך" מופיע פעמיים: כאשר היא דורשת הסבר לכך שנמנע ממנה, וכאשר היא דורשת ממנו את פרטיו. ניתן להצביע על הבדל משמעותי המבטא את השינוי המהיר שהיא עוברת: בפעם הראשונה היא נשבעת ב"גפה של רומי", כינוי לעבודה זרה, ולאחר תשובת התלמיד (הנשבע כנגדה בעבודת בית המקדש) היא לא נשבעת כלל⁴.
- נקודת דמיון משמעותית נוספת, המראה היפוך משמעותי ואולי אף מצביעה על אופי התהליך ועל המסר הנלמד מהסיפור, קשורה לשכירות וקניין. הסיפור נפתח במעשה שכירות: התלמיד שולח ארבע מאות זהובים אל האישה, "בשכרה". בסוף הסיפור אומר ר' חייא לאשה "לכי זכי במקחך".
- נקודה נוספת של השוואה קשורה למבט ולראייה. כאשר האישה שואלת את התלמיד מדוע הוא נשמת ממנה, היא נוקטת בלשון "מה מום ראית בי". לעומת זאת, ר' חייא שואל אותה כאשר היא מגיעה אליו: "שמה עינייך נתת באחד מן התלמידים?".

בהמשך נתייחס לשתי הנקודות האחרונות, ונציע פשר לשימוש ב'ראייה' וב'מקח' כנקודות בהן מתבצעת הקבלה בין חלקי הסיפור.

ג. מיהו הגיבור בסיפור?

כדי להבין טוב יותר את התהליך המתרחש בסיפור ולעמוד על טיבו של המסר העולה ממנו, נתייחס לשאלות הבאות: מיהו הגיבור בסיפור, ומה התהליך שהוא עובר? במבט ראשון נראה שהגיבור בסיפור הוא האיש, אך בחינה מדוקדקת יותר תעלה שהדברים אינם פשוטים כל כך.

כדי להגדיר את דמות הגיבור בסיפור נראה שיש צורך להבחין בשני קריטריונים: מי הדמות שעוברת תהליך בסיפור, ומי הדמות הפעילה בסיפור.

ג.1. מי עובר תהליך בסיפור?

נתבונן בהתרחשות הסיפור: אמנם האיש עמד בנסיון והתגבר על יצרו, אך למעשה הוא לא עובר כל תהליך. אילו היה מדובר בתהליך שעובר האיש – ההימנעות מן החטא –

4. נקודה זו מופיעה באופן חריף אף יותר במדרש בספרי שהובא בהערה 1. שם מתואר שהיא נשבעת בפעם השנייה באותה לשון שבועה שהוא נשבע בה: "העבודה".

הסיפור היה צריך להסתיים בנקודת המפנה של הפרישה מן העבירה. בכך הייתה מודגשת מעלתה המופלאה של המצווה, והעובדה שהיא שומרת על האדם מפני החטא. אכן, תפקיד הציצית בסיפור הוא למנוע מהתלמיד להשתנות לרעה, ולשמור עליו בטהרתו ובאמונתו, אך מהמשך הסיפור ומההתפתחויות הנוספות המתרחשות בו נראה שאין זה הדגש בסיפור.

חלקו של התלמיד בסיפור מסתיים בבית המדרש – המקום ממנו הוא הגיע. העמידה בנסיון אינה מהווה מהפך שהתלמיד עובר, אלא הוכחה לכך שהוא איתן באמונתו וביראת השמיים שלו, על אף הפיתויים.

לעומת התלמיד, האישה עוברת תהליך שלם. בתחילת הסיפור היא רחוקה, אי שם בכרכי הים, עשירה מאוד, ומתפרנסת מזנות. בסיומו של הסיפור היא מתגיירת ומתחנת עם אותו אדם בקדושה. ניכר שזהו מהפך גמור.

ג.2. מי הדמות הפעילה בסיפור?

גם מפעילות הדמויות ניתן ללמוד על זהות הגיבור. הסיפור אמנם נפתח בתלמיד, אך ניכר שהאישה פעילה בו הרבה יותר. אף בחלקו הראשון של הסיפור, רוב הפעלים מתייחסים אליה: היא זו שמציעה את המיטות, עולה למיטה העליונה לפניו, וכאשר הוא מחליט לוותר על המעשה – היא זו שנשבעת שלא תניח לו עד שיאמר לה מה המום שהוא מצא בה. לעומתה, התלמיד מפגין פאסיביות: כאשר הוא מגיע אל האישה הוא יושב על הפתח ונכנס רק אחרי שמקבל את אישורה של האישה. למיטה הוא עולה אחריה. מעשה הגבורה האדיר שלו הוא בעצם הימנעות ממעשה, הישמטות על גבי קרקע. כדי להשיג את פרטיו, האישה מצהירה שלא תניח לו עד שימסור את פרטיו, ורק אז הוא מבצע פעולה וכותב לה אותם.

החלק האחרון של הסיפור מתמקד אך ורק באישה, ללא התייחסות לתלמיד בצורה ישירה: היא מגיעה לבית המדרש, מנהלת דיון עם ר' חייא, ובסיום הסיפור מתואר שהיא מציעה שוב את המצעות.

אם כן, נראה שהאישה היא הגיבורה בסיפור. עתה נפנה לברר מה משמעות התהליך שהיא עוברת במהלך הסיפור, ומה ניתן ללמוד ממנו על המסר העולה מן הסיפור.

ד. משמעות התהליך שעברה האישה

כדי לעמוד על טיבו של התהליך, יש לפתוח בהגדרת תכונותיה של האישה מתוך התנהגותה לפני נקודת המהפך.

אחד הדברים הבולטים כבר בתחילת הסיפור הוא המקדמה ששולח אותו תלמיד אל האישה. המקדמה היא השכר המלא שעליו לשלם. השכר נקוב, ארבע מאות זוז, וגם הזמן נקבע מראש. נראה שזוהי צורת השכר שאליה רגילה האישה: תשלום צפוי מראש, ושירות הקבוע בזמן.

נוסף על כך, מפליאתה של האישה בעקבות ויתורו של התלמיד נראה שהיא בטוחה בכשרונה בעבודתה. היא בטוחה שהיא מושלמת, וברגע שהיא חוששת שיש בה איזה מום – חשוב לה לדעת מיד מהו.

אם כן, ניתן להסיק שהאישה מתנהלת בצורה פרקטית. היא רגילה לשכר קבוע ולזמנים מוגדרים, ומשתדלת להיות מושלמת כמה שניתן כדי לבצע את עבודתה.

כעת מובן יותר מדוע היא מתקשה לעכל שאדם כלשהו, המודה ביופייה הרב, מסרב לפיתוי בשל הבטחה דתית עמומה, ומוכן להפסיד בכך את השכר המלא ששילם על שירותיה. המפגש עם אדם המאמין בשכר רוחני שאיננו קבוע מראש מערערת אצלה את מושג השכר שאליו היא רגילה.

ההבדל בין השכר שהיא מקבלת לבין השכר הרוחני שמתאר לה התלמיד הוא גדול, אך הנחרצות של התלמיד, והעובדה שהיה לו כוח אדיר כדי להימנע ממעשה העבירה (תוך כדי אובדן כל הממון שכבר שילם) משכנעת אותה כי האמת איתו, ואכן יש שכר כזה. היא מבינה שיש שכר בעולם ששווה לוותר למענו על שאר ענייני העולם. דווקא משום שהיא מכירה בערכה, מבינה את גודל הפיתוי ואת ההפסד הרב הכרוך בויתור על המעשה – היא מצליחה להבין את משמעותו של השכר הרוחני בעיני התלמיד.

לתלמיד, לעומתה, ההבנה הזו הייתה ברורה כל הזמן. נראה שהוא מאמין בשכר מצוות עתידי באופן כללי, ושכאן, הציצית רק הזכירה לו את המסר הזה⁵.

על פי הבנה זו, ניתן להבין את המשכו של הסיפור:

במבט ראשון, הדיון של האישה עם ר' חייא מעורר קשיים. ניכר שר' חייא חושש מרצונה של האישה להתגייר, ולכן הוא שואל "שמא עינייך נתת באחד מן התלמידים?". האישה מראה לו את הכתב שבידה, המכיל את פרטיו של אחד מהתלמידים. הגיור שלה, אם כן, הוא איננו לשם שמיים! מדוע ר' חייא מקבל אותו?

רש"י (ד"ה הוציאה) עונה על השאלה הזו: "וספרה לו כל המאורע שלשם שמים היא מתגיירת לפי ששמעה נס גדול של חומר מצות שטפחו לו ד' ציציות על פניו". רש"י מסביר שבנוסף לכתב שהיא מראה לו, היא מסבירה את התהליך שעברה, ומתברר לר' חייא שהתהליך הוא לשם שמיים. מדברי רש"י נראה שהיא בכלל לא מגיעה כדי להינשא

5. מעניין לראות שהתלמיד מביע אמן מלא גם באישה בתחילת הסיפור. הוא שולח לה סכום כסף גדול, אף שאין לו 'ביטוח'. היא מרוחקת, ושום דבר לא יכול להבטיח לו שהיא אכן תמלא את חלקה בעיסקה. נראה שהוא ייחודי בכך; שפחתה של האישה מזהה אותו על ידי המעשה הזה: "אותו אדם ששיגר לך ד' מאות זהובים". האמונה שלו בשכר עתידי מעורפל מלווה אותו במשך חייו. אולי זו תכונת נפש שהוא קנה בזהירותו במצוות הציצית, ומופיעה, להבדיל, גם במקומות הנמוכים ביותר בחייו.

לתלמיד. היא הגיעה להתגייר כחלק מהתהליך שעברה, ולפי ההסבר שלעיל – כחלק מעזיבת חייה הקודמים למען קבלת שכר רוחני שאיננו קבוע ואיננו גשמי.

ניתן להוכיח את המהפך בין שכר פיזי קבוע לשכר רוחני מופשט המתרחש במהלך הסיפור, דרך נקודות הדמיון שהצגנו קודם. כאשר האישה שואלת את התלמיד מדוע הוא נשמת ממנה, היא נוקטת בלשון "מה מום ראית בי". זוהי התבוננות בחיצוניות השכר החומרי. מההתבוננות הזו בדיוק חושש ר' חייא כאשר האישה מגיעה אליו להתגייר, ושואל "שמא עינייך נתת באחד מן התלמידים?" – האם המבט החיצוני הוא זה שגרם לפעולות שלך? האם השכר החומרי הוא מה שמעניין אותך? האישה מראה לו את הפתק, ומסבירה לו שזה בדיוק התהליך שהיא עברה – היא כבר לא תופסת את השכר בעולם בצורה חומרית, מיידית, ניתנת לראייה בחוש. היא הבינה שהשכר בעולם הוא רוחני, ולא תמיד אפשר להגדיר אותו או למצוא אותו בפועל.

בעקבות כך עונה לה ר' חייא "לכי זכי במקחך". היא מתחנת עם התלמיד, ור' חייא מציין כי הנישואים הללו הם שכרה. כחלק מהחיפוש אחרי שכר מופשט ולא קבוע, היא "זוכה במקח" – מקבלת שכר גם בעולם הזה. זו הקבלה נוספת שנגענו בה קודם: בתחילת הסיפור התלמיד ניסה להגיע אליה ושילם בעבור זה שכר גשמי וקבוע, וכעת היא מגיעה אליו תוך כדי מסירות נפש, וויתור על שכר גשמי רב למען שכר רוחני.

נקודת הברדל משמעותית נוספת⁶, היא שבתחילת הסיפור הקשר בין האיש והאישה הוא הדבר שעליו משלמים את השכר. אך בסיומו של הסיפור השכר הוא הקשר בעצמו. זה כמובן מבטא את השינוי בנקודת המבט על השכר שעוברת האישה (וגם על הקשר ביניהם, שהופך אף הוא מחומרי לרוחני).

למדנו עד כה כי עיקרו של הסיפור הוא התהליך אותו עוברת האישה, הלומדת כי יש לוותר על השכר הפיזי והבטוח, לעזמת השכר החמקמק אך המשמעותי יותר הטמון בעולם הרוח. נפנה לבחון ניתוח זה לאור מסגרת הסיפור, המתמקדת בשכר מצוות ציצית.

ה. המסר העולה מדברי ר' נתן ומהסיפור

נחזור לדברי ר' נתן בתחילת הסיפור:

א"ר נתן אין לך כל מצוה קלה שכתובה בתורה שאין מתן שכרה בעה"ז ולעה"ב איני יודע כמה. צא ולמד ממצות ציצית.

לפי ר' נתן, על כל מצווה, אפילו על מצווה קלה, יש מתן שכר בעולם הזה. לעולם הבא – "איני יודע כמה" – השכר רב אף יותר.

6. תורה לידידי אורי פישלר הי"ו שחידד לי נקודה זו.

מן התהליך שעברה האישה, על פי ההסבר שלעיל, אפשר להבין שהמסר העולה מהסיפור נוגע לקבלת שכר. כפי שראינו בפרק הקודם, הדגש בתהליך הוא על שכר מופשט, ומסירות הנפש הגדולה שנדרשת מהאדם כדי לקבלו. אכן התהליך הוא חשוב, ומצביע על המסר, אך ניתן לדייק שלא ממנו מבקש ר' נתן ללמוד לעניין שכר, אלא ממצוות ציצית.

בהסתכלות שטחית על הסיפור ניתן, לכאורה, למצוא מיד את השכר בעולם הזה: אותו תלמיד זכה באשה שנאתוהו לה באיסור. על כך ר' נתן אומר: "זה מתן שכרו בעולם הזה, ולעולם הבא איני יודע כמה".

אך לפי הבנה זו, ההשוואה בסיפור לא מדוייקת. ברור שהצעת המצעות בהיתר מקבילה ומהווה שכר להישמטות מהצעת המצעות שנעשתה באיסור. אם כן, השכר החומרי שקיבל אותו תלמיד הוא על ההימנעות מהעבירה, וכלל לא על מצוות ציצית.

אם כן, מהו השכר על מצוות ציצית, שממנו מוכיח ר' נתן את נתינת השכר בעולם הזה ובעולם הבא, אפילו על מצווה קלה? הרי השכר שקיבל התלמיד הוא על ששמר מצווה חמורה – הוא עמד בנסיון אדיר!

רש"י (ד"ה אותן) מפרש שהשכר הוא מצעות הכסף והזהב שזוכה בהם התלמיד. נראה שהוא מצא דמיון בין מצוות ציצית הקשורה אל הבגד למצעות העשויים מבד.

לענ"ד, פירושו של רש"י מעט קשה. מדוע מקבלים המצעות משמעות מיוחדת? האם אין בסיפור שכר מהותי יותר?

ברצוני להציע פירוש אחר לשכר על מצוות הציצית. לשם כך ננסה להבין מה בדיוק מזכירה הציצית לתלמיד. הסברו של התלמיד לאישה הוא שבציצית נאמר פעמיים "אני ה' - להיכם": פעם אחת כנגד העונש הצפוי לעוברי עבירה, ובפעם השנייה כנגד השכר הצפוי למקיימי מצוות.

הסברנו לעיל שהמפגש עם שכר שונה מהשכר שאליו רגילה האישה גורם לה למהפך. אך התלמיד לא מסתפק בהסבר על השכר הנלמד ממצוות הציצית. באותה שעה, מסביר התלמיד, ארבעת גדילי הציצית נדמים בעיניו כארבעה עדים.

התלמיד כבר הסביר מה מזכירה לו הציצית – את השכר והעונש – מדוע עליו, אם כן, להוסיף את המשפט הזה?

נראה שישנו הבדל בין חומר שאדם משנן ולומד, לבין הפנמתו. אכן, אותו אדם ידע לומר לאשה את הסיבה לחזרה על המילים "אני ה' - להיכם", אך העובדה שהוא הפנים את המסר הזה ברמה העמוקה ביותר כלל לא מובנת מאלוה. כל ילד יהודי שלמד מעט מדרש יוכל לציטט את המשפט הזה, אך מי ישמט ממעשה כל כך מפתה בשנייה האחרונה משום שארבעה גדילי הציצית נדמים בעיניו כעדים?! אותו תלמיד הגיע למעלה הזו בזכות

התיאור המופיע בתחילת הסיפור – "שהיה זהיר במצוות ציזית". אדם הזהיר כל כך במצווה – יפנים את הערך הרוחני שלה עבורו.

ומכאן, נלמד גם מהו שכר המצווה שלו – ארבעה עדים המלווים אותו לכל מקום. מי שיהיה זהיר במצוות ציזית יפנים את משמעות השכר והעונש בעבודת ה' עד לפרטי החיים, ובכל מקום שיגיע אליו יפעל על פי ההכרה הזו. הסבר זה מתחבר לנאמר בתורה על מצוות ציזית: "למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים ל-להיכם" (במדבר טו, מ) – זהו זכרון המצוות כולן תמיד.

זו גם הסיבה שגרמה לאישה לעבור את התהליך שהיא עברה. לא הייתה משמעות רבה ל'שינון' השכר והעונש הנלמדים ממצוות הציזית. הדבר המפליא בעיניה היה היישום של מימרה זו בידי התלמיד, והכוח שהוא שאב ממנה. האישה לא רק האמינה בשכר הרוחני – היא ממש ראתה אותו מתגשם לנגד עיניה. היא ראתה כוחות אדירים שקיבל אותו תלמיד להתגבר על יצרו בעקבות קיום מצוות ציזית.

ניתן לראות ביטוי של שכר מצווה זה בדברי בן עזאי במסכת אבות:

בן עזאי אומר הוי רץ **למצוה קלה**⁷ ובורח מן העבירה. שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה. **ששכר מצוה – מצוה, ושכר עבירה – עבירה.**

(אבות ד, ב)

בן עזאי פוקד על האדם לרוץ אחרי מצווה קלה, ממש כמו ר' נתן שאמר: "אין לך כל **מצוה קלה** שכתובה בתורה...". השכר על המצווה בעולם הזה – הוא מצווה נוספת. בעקבות עיבוד הרעיון הרוחני של המצווה, אדם מתקדם עוד ועוד אל הקודש. והשכר לא מתמצה בעולם הזה בלבד: חיים שלמים המתנהלים על פי ההכרה הזו – בוודאי יביאו אותו לשכר עצום בעולם הבא. על אותם חיים, המתבטאים בצורה נפלאה בסיפור, אמר ר' נתן: "זה מתן שכרו בעוה"ז, ולעוה"ב איני יודע כמה".

אם כך, את דברי ר' נתן בתחילת הסיפור, "צא ולמד ממצוות ציזית", ניתן להבין בכפל משמעות. מצוות הציזית לימדה את אותו התלמיד על משמעות השכר לעתיד לבוא, אפילו על מצווה קלה. שכר המצווה הקלה – מצוות הציזית – הוא ההשפעה שלה על האדם, הכוח להאמין בשכר בצורה שלמה, גם אם הוא איננו שכר פיזי אלא רוחני. האמונה היא לא רק בהשפעה רוחנית בעולם הבא, אלא גם בהשפעה רוחנית כאן בעולם הזה.

מלבד זאת, הסיפור איננו מתעלם מהמהלך הפשוט והבסיסי יותר – ייתכן גם שכר גשמי וחומרי בעולם הזה. שכרו של התלמיד על מניעתו מהעבירה הוא נישואים לאותה אישה

7. ע"פ נוסח הרמב"ם בפירושו המשנה שלא גרס כאן את המילה 'בכחמורה', המופיעה בגירסת המשנה שלפנינו.

בהיתר, אך השכר המשמעותי יותר הניכר בסיפור הוא שכר מצוות הציצית שבה היה זהיר – האמונה בהשגחת ה' ובשכר בכל מקום שאליו הולכים. גם ההפנמה העמוקה הזו נקראת "שכר בעולם הזה". לכן ציין ר' נתן דווקא את מצוות הציצית כמקור ללימוד שכר המצוות (על אף שמהסיפור נראה שהשכר על המניעה מהעבירה היה רב יותר) – מצוות הציצית היא זו שמטמיעה בלב האדם את האמונה בשכר.

בהסבר זה מתבאר היחס בין מרכז הסיפור העוסק באישה, לבין מסגרת הסיפור. ר' נתן, כמו האישה, לומד ממצוות ציצית מהו שכר מצווה. האישה בסיפור לומדת כי שכר מצווה אינו עניין פיזי בלבד, אלא הוא הבטחה רוחנית גדולה, אשר אליה אפשר להגיע רק בויתור על הודאות של חיי העולם הזה. זה מה שר' נתן לומד ממצוות ציצית – לא את קיומו של שכר העולם הזה בלבד כפי שניתן לחשוב בפשטות, אלא את המשמעות העמוקה של שכר מצוות – שכר של רוח, גם בעולם הזה.

חידוד של הנקודה הזו בא לידי ביטוי בתקבולת נוספת במעשה, עליה עמדנו בפרק ב': ה'מקח' של האישה בעולם הזה - הקשר בינה ובין האיש - הוא ביטוי של שינוי תפיסת השכר. משמעות המעבר מתשלום ממון כשכר עבור הקשר ביניהם – לכך שהקשר הרוחני הוא השכר, דומה במהותו לשכרה של מצוות הציצית. שכר מצוות הציצית הוא הטמעת מושג השכר הרוחני בליבו של האדם. שכר כזה דומה מאוד לשכרה של האישה – הקשר עם האיש. גם שכר האיש וגם שכר האישה הם המאורעות המתרחשים לאחר מכן, עיצומו של התהליך.

ו. סיכום

המסר הנלמד מהסיפור הוא האמונה בשכר העתיד לבוא ובהשגחת ה'. כל מצווה, אפילו קלה, יוצרת אצל האדם אמונה גדולה יותר בשכר ורצון קדוש יותר לקיום המצוות. המצווה שמלמדת את הרעיון הזה יותר מכל היא מצוות הציצית, בה נאמר פעמיים "אני ה' - להיכם".

עבור התלמיד בסיפור, הזהיר במצוות הציצית, לא מדובר בחידוש, אלא בעיקרון שהושרש בו וליווה אותו בחייו, בעקבות הזהירות בקיום המצווה. ברגעי ההתמודדות עם העבירה הוא נזכר בו ובזכותו פרש ממנה. האישה לעומתו, עוברת תהליך בעקבות הגילוי המרעיש של שכר זה. היא עוזבת את חייה הקודמים למען עבודת ה' לשם שמיים, בעקבות מפגש עם המושג של שכר רוחני-אמיתי.

שכר מצוות הציצית בסיפור הוא הלימוד וההפנמה של המסר כך שילווה את האדם גם ברגעי השפל שלו – שכר מצוות ה' הוא עצום, בעולם הזה ובעולם הבא.